

Профессиональное самовоспитание учителя : [книга для учителя] / С. Б. Елканов. – М. : Просвещение, 1986. – 143 с. **5. Ігнатюк О. А.** Теоретичні та методичні основи підготовки майбутнього інженера до професійного самовдосконалення в умовах технічного університету: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / О. А. Ігнатюк. – Х., 2010. – 44 с. **6. Костенко М. А.** Педагогічні умови професійно-творчого саморозвитку майбутнього вчителя: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / М. А. Костенко. – Х., 2004. – 20 с. **7. Кочетов А. И.** Как заниматься самовоспитанием / А. И. Кочетов. – [3-е изд., доп. и перераб.]. – Мн. : Выш. шк., 1991. – 287 с. **8. Подоляк Я. В.** Самосовершенствование студента : [учеб. пособие] / Я. В. Подоляк, Я. В. Шведова, В. В. Артюхова. – Х. : ХНУ, 2011. – 171 с. **9. Поляков А. О.** Педагогічні умови мотивації професійного зростання студентів педагогічних університетів у процесі неперервної освіти : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / А. О. Поляков. – Х., 2008. – 21 с. **10. Психология и педагогика :** [учеб. пособ.] / под ред. В. И. Жукова, Л. Г. Лаптева, А. И. Подольской, В. А. Сластенина. – М. : Издательство Института психотерапии, 2004. – 585 с. **11. Сухомлинський В. О.** Вибрані твори: у 5 т. Т. 3. Серце віддаю дітям. Народження громадянина. Листи до сина / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – 670 с. **12. Сущенко Л. О.** Стимулювання професійного самовдосконалення вчителів початкових класів у системі післядипломної освіти: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Л. О. Сущенко. – К., 2009. – 20 с. **13. Тихонова Т. В.** Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутнього вчителя інформатики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти» / Т. В. Тихонова. – К., 2001. – 20 с. **14. Шестакова Т. В.** Формування готовності майбутніх педагогів до професійного самовдосконалення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» / Т. В. Шестакова. – К., 2006. – 20 с. **15. Ягупов В. В.** Педагогіка : [навч. посіб.] / В. В. Ягупов. – К. : Либідь, 2002. – 560 с.

УДК 378.147

Ольга Просіна

ФАСИЛІТАЦІЯ ЯК ІННОВАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ В НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОМУ ПРОЦЕСІ

Просіна О. В. Фасилітація як інноваційна технологія в початково-виховному процесі.

У статті розкрито сутність поняття «фасилітація», значення фасилітованої технології у формуванні толерантного, творчого, критичного мислення. Визначені основні якості особистості вчителя-фасилітатора: атрактивність, асертивність, толерантність. Охарактеризовано необхідні навички для організації фасилітованої дискусії.

Ключові слова: фасилітація, атрактивність, асертивність, толерантність, групова динаміка.

Просіна О. В. Фасилітація як інноваційна технологія в навчально-виховному процесі.

В статті розкрито сутність поняття «фасилітація», значення фасилітованої технології у формуванні толерантного, творчого,

критического мышления. Определены основные качества личности учителя-фасилитатора: атрактивность, асертивность, толерантность. Охарактеризованы необходимые навыки для организации фасилитированной дискуссии.

Ключевые слова: фасилитация, атрактивность, асертивность, толерантность, групповая динамика.

Prosina O.V. Facilitation as innovative technology in educational-pedagogical process.

The essence of the term «facilitation», the meaning of the facilitate technology in forming condescending, creative and critical thinking are uncovered in the article. The main qualities of the teacher-facilitator are determined: attractiveness, assertiveness and tolerance. The necessary for organization of discussion skills are characterized.

Key words: facilitation, attractiveness, assertiveness, tolerance, group dynamics.

Актуальність вивчення можливостей фасилітації в навчанні і вихованні зумовлена переходом від традиційної парадигми навчання до компетентнісної, що визначає необхідність активізації діяльнісного підходу в умовах сучасної освіти. Однією з ознак сучасної освіти є спрямованість навчально-виховного процесу в загальноосвітній школі на формування та розвиток особистості учня. Стрижневими завданнями постають розвиток в учнів здатності до самоосвіти, саморозвитку й самореалізації.

Міжособистісні взаємини суб'єктів навчального процесу в інноваційному освітньому середовищі мають характер співпраці. Особистісно-розвивальна система освіти вимагає, крім традиційних форм та методів, використання новітніх освітніх технологій: інтерактивних, інтегративних, модульних, розвивальних тощо. Педагог, упроваджуючи інноваційні педагогічні технології, обирає роль педагога-фасилітатора. Фасилітація – інноваційний підхід до управління навчальним процесом, який потребує від учителя сформованості певних навичок і вмінь їх застосовувати на різних етапах групової роботи.

Термін «педагогічна фасилітація» є відносно новим, він не належить до традиційних категорій педагогіки і психології, водночас сучасна психолого-педагогічна наука містить теоретичні положення, які можемо використовувати, досліджуючи зазначене поняття. Для усвідомлення теоретичних засад формування педагогічної фасилітації звертаємося до гуманістичної парадигми розвитку людства, що належить до фундаментальних ідей світової педагогіки. Ідея гуманізму цієї науки має яскраве відображення у працях багатьох науковців: Х. Алчевської, М. Драгоманова, О. Духновича, Т. Лубенця, А. Макаренка, М. Максимовича, М. Пирогова, С. Русової, Г. Сковороди, В. Сухомлинського, К. Ушинського, І. Франка. У царині гуманістичної педагогіки перебуває досвід учителів-новаторів: Ш. Амонашвілі, В. Волкова, Є. Ільїна, С. Лисенкової, В. Шаталова. Ідею гуманізму відображено також у працях таких зарубіжних науковців, як О. Декролі, Дж. Дьюї, Р. Кузіне, С. Френе, Р. Штайнер. Реалізація гуманістичного підходу в зарубіжних країнах пов'язана з іменами А. Маслоу, Дж. Оллпорта, К. Роджерса, Р. Мея, В. Франкла та інших.

Так, у центрі уваги гуманістичної педагогіки перебуває цілісна особистість, яка прагне до максимальної реалізації своїх можливостей, є відкритою для сприйняття нового досвіду, здатна до свідомого і відповідального вибору в різноманітних професійних і життєвих ситуаціях.

Проблема впровадження фасилітованої технології в навчально-виховний процес є недостатньо розробленою й потребує подальшого вивчення.

Метою статті є визначення сутності фасилітованої технології, характеристика якості особистості вчителя-фасилітатора і необхідних професійних навичок, розкриття специфіки впровадження технології на прикладі викладання мистецтва.

Педагогічну фасилітацію науковці розуміють як взаємодію між учителем та учнем, яка ґрунтується на засадах гуманізму, толерантності, передбачає нагальний пошук способів і засобів гуманізації навчально-виховного процесу.

Л. Куликова та представники її наукової школи О. Врублевська, О. Димова обґрунтували сутність спілкування фасилітації та його специфіку у професійній діяльності вчителя. Під фасилітацією (з латинської «*facilis*» – легкий; англійської, «*facilitate*» – полегшувати, допомагати) науковці розуміють технологію навчання, принциповою особливістю якої є опосередкована участь педагога в колегіальному самонавчанні учнів. С. Шахматова зазначає: «Педагогічна фасилітація як процес – це полегшення й посилення продуктивності освіти, навчання і виховання, розвиток суб'єктів педагогічної взаємодії через їх стиль спілкування й особливості особистості педагога та учня. Учитель-фасилітатор – педагог, який своєю присутністю і впливом полегшує вияв ініціативи, самостійності учнів, сприяє процесу їхнього психічного розвитку й забезпечує позитивну міжособистісну взаємодію».

Науковці виокремлюють фасилітацію як ознаку професійно важливої якості особистості педагога. Це професійне психологічне новоутворення, що інтегрує індивідуально-психологічні особливості емоційної, інтелектуальної й поведінкової сфер, виявляється в міжособистісній взаємодії і позитивно впливає на виконання педагогічної діяльності. С. Шахматова зазначає, що визначальним для реалізації фасилітації педагога є розвиток трьох якостей особистості, до яких відносять атрактивність, толерантність і асертивність. Атрактивність – прагнення людини до формування позитивного ставлення до себе з боку інших людей, яке ґрунтується на власному позитивному почутті до цих людей, широті, відкритості, конгруентності, робить поведінку людини соціально адаптованою. Толерантність – уміння без роздратування і вираженої ворожості ставитися до думок, поглядів, звичок інших людей, бути щирим і терпимим. Осягненням мистецтва є ведення діалогів без повчання і без апеляційних указівок, що становить потужний фасилітаційний засіб. Асертивність – комплексне почуття впевненості в собі, у власних силах. Упевненість виявляється як стабільне позитивне ставлення до власних навичок і здібностей. Атрактивність, толерантність і асертивність – сформовані якості особистості, які визначають гуманістичний характер міжособистісних стосунків, що виявляється насамперед у зміцненні віри людини в себе, можливості свого професійного розвитку і самовдосконалення [4].

Фасилітована дискусія як одна з форм педагогічного спілкування полягає в колективному обговоренні певної проблеми, що має на меті колегіально наблизитися до результату (знаходити рішення, відкривати нові ідеї, утворювати консенсус) за допомогою певних стратегій, додаткових запитань і спеціальних прийомів учителя-фасилітатора.

Учитель-фасилітатор повинен мати необхідні навички, з-поміж яких є вміння створити атмосферу абсолютного позитивного сприйняття, активне слухання, управління груповою динамікою.

«Створення фасилітатором атмосфери абсолютного позитивного сприйняття відбувається завдяки тому, що він уважно слухає учнів, намагаючись зрозуміти, що стоїть за кожним висловом. Він щирий і природний (конгруентний) у своїх виявах, реакціях. Така поведінка фасилітатора сприяє подоланню учнями бар'єра спілкування з ним як з викладачем. Одночасно із цим фасилітатор конструює

проблемне інтелектуальне середовище. Напруга, що породжується цим середовищем, спонукає учнів до розв'язання проблеми, а комфорт від позитивного сприйняття полегшує їм цю роботу» [4].

Задля того щоб у учасників з'явилося бажання висловлювати у групі свої особистісно значущі думки і переживання, кожен член групи повинен уміти вислуховувати й намагатися зрозуміти іншого, тобто мати навички так званого активного слухання. Незважаючи на уявну зовнішню простоту, ці два вміння мають низку труднощів, які виникають під час їх формування. Суттєва роль у процесі формування цих умінь, особливо на початковому етапі групового процесу, відводиться фасилітаторам. Коли значуща тема для обговорення в групі знайдена, фасилітатору потрібно уважно стежити за тим, щоб не пропускати позиції та висловлювання інших. Необхідно звертати увагу не тільки на зміст повідомлення учнів, а й на їх почуття.

Управління групою динамікою (проходження групою стадій розвитку) передбачає вміння фасилітатора відчувати, коли група «співтовариство дослідників» переходить на інший етап розвитку і обирає позицію найбільш відповідну для цього етапу, при цьому його дії можуть бути парадоксальними, тобто позиція, яку він займає, є протилежною стану групи на певному етапі.

Науковці зазначають, що на відміну від традиційної (авторитарної), позиція вчителя-фасилітатора трансформується від жорстко директивної до байдужої, проходячи стадії рівноправного співробітництва, конфронтації, інтеграції та підпорядкування.

Швидкість проходження стадій також залежить від рівня розвитку групи: у групі, яка тільки сформувалася, стадії можуть бути більш тривалі в часі, ніж у раніше створеній групі; у «старій» уже є достатній досвід роботи разом і сформовані навички критичного, творчого та толерантного мислення. Уважають, що спочатку одна стадія може тривати від одного до двох занять, а коли група стає згуртованою, то можна проходити всі стадії за одне заняття.

Наведемо для прикладу впровадження технології фасилітації базові підходи до колективного обговорення творів мистецтва на уроках у загальноосвітній школі, розроблені американськими фахівцями А. Хаузенем та Ф. Єнавайном для міжнародної програми «Формування образного мислення» (VTS). Вона адаптована до умов вітчизняної школи групою українських фахівців під науковим керівництвом Л. Масол, пройшла широку експериментальну апробацію в багатьох регіонах нашої країни й рекомендована для впровадження в школи МОН України. Детально цю художньо-педагогічну технологію розкрито в методичних посібниках для початкової школи за програмою «Формування образного мислення».

Л. Масол подає «вузлові» моменти цієї технології: алгоритм запитань для спрямування дискусії та основні методичні поради, що допоможуть правильно її організувати. Запитання фасилітатора – це «пусковий механізм дискусії», який полягає в серії задалегідь розроблених учителем запитань, що виконують роль фасилітатора. Він є посередником у взаємодії учнів, стимулюючи за допомогою запитань пізнавальні процеси, творче мислення учасників обговорення, допомагає їм долучатися до активного пізнавального пошуку у процесі сприйняття та колективного обговорення мистецьких творів [1].

Базові запитання перших уроків:

- Що відбувається на цій картині?
- Що ще відбувається на картині?

Перше запитання спонукає дітей висловлювати свої спостереження, наводить

їх на думку, що в кожному творі мистецтва є своя прихована сутність. Коли потік відповідей починає слабшати або обговорення «пішло колом», ставиться друге запитання.

На наступних уроках формулювання цих же запитань рекомендовано варіювати.

Варіанти першого: Що тут відбувається? Що можна сказати про це зображення?

Варіанти другого: Що ще ви тут помітили? Хто може щось додати? Хто може доповнити? Можливо, хтось помітив те, про що ще не говорили?

Через певний час, коли діти отримали перший досвід колективного обговорення, рекомендують додати запитання задля аргументації (пізніше його варіанти): Що ти тут бачиш такого, що дозволяє тобі так думати? Варіанти: Де ти це побачив? Як це можна зрозуміти з картини?

«На наступних уроках (коли діти «дозріли») додаються нові запитання, які спрямовані на те, щоб діти почали глибше «занурюватися» в окремі аспекти художнього твору. Перше з нових запитань (урок 5) має викликати потребу уважніше розмірковувати про зображених на картині персонажів, про їхні характери, зовнішність, риси й вирази облич, жести, пози, одяг тощо. Друге нове запитання (урок 7) привертає увагу дітей до контексту (обстановки), у якій зображені персонажі.

- Що ви можете сказати про цю людину?
- Що ви можете сказати про те, де це відбувається?

Варіанти: Що ви можете сказати про місце, де це відбувається? Що можна додати, розмірковуючи про місце дії?» [1].

Авторами технології відзначається важлива роль реакції вчителя на коментарі учнів. «Важливо правильно реагувати на відповіді дітей: підтримувати їх усі виключно позитивно. Головне правило ведення дискусії – взагалі не оцінювати відповіді дітей як «правильні» чи «неправильні» (учень має право на своє «бачення», навіть якщо воно не збігається із загальновідомим чи розумінням змісту твору самим учителем). Треба намагатися залучати до обговорення всіх, щоб не домінували одні й ті ж учні, щоб не залишився хтось «забутим»» [1].

До ключових елементів технології належать перифраз і пов'язування думок учнів. Перефразування і пов'язування (лінкінг) відповідей версій дітей під час групової рефлексії забезпечують підтримання дискусії на високому рівні активності і спрямовують її на кінцевий результат – розуміння змісту творів, які сприймаються й обговорюються. Перифраз надає змогу вчителю підкреслювати значення кожного висловлювання, внеску кожного учня до загального обговорення. Перефразування учнівських коментарів зумовлює те, що дитина починає цінувати свої власні думки, робить перший крок на шляху до вміння цінувати й поважати думки інших. Грамотний перифраз (удосконалення вислову лише за формою, але ніяк не за суттю) допомагає корегувати структуру висловлювань, розвивати мовленнєві навички, збагачувати словниковий запас.

Перефразовуючи висловлювання учнів, доцільно вказати на зв'язок, наявний між ними: вислови, що вказують на згоду, виражають незгоду, доповнюють.

Після того, як діти активно долучаються до дискусії, вчителю рекомендовано розпочинати «пов'язувати» коментарі, вказуючи, як вони співвідносяться між собою: подібні думки, різні думки, підтвердження версій, спростування попередніх позицій.

Учитель-фасилітатор зобов'язаний підтримувати дискусію, але ні в якому разі не ставати на чийсь бік. Думка меншості є важливою і має вислуховуватися з однаковою увагою й повагою, але при цьому треба просити аргументів. Для дітей важливим є усвідомити, що може існувати багато різних версій, «мозкова атака» проводиться групою, забезпечує позитивні результати – складається й розвивається багато ідей.

Задля ефективного спрямування фасилітованої дискусії доцільно користуватися такими запитаннями: для пояснення думки учня: «Можете ви пояснити це інакше? Я не дуже добре розумію, що ви маєте на увазі, коли...?»; для проведення аналізу: «Як це пов'язано з тим, що ...? Це те ж саме, що ...? Чим це відрізняється від ідеї ...? Можна уявити те, як це могло трапитися?»; для розв'язання проблем: «Як ви ще можете подумати про це? Що якщо хтось скаже ...? Деякі думають, що, а ви що думаєте з цього приводу? Як вам це допоможе? Що ви вирішите про ...?»; для формулювання відгуку: «Як ви слухаєте і відповідаєте? Наскільки ефективний ...? Які зміни ви порадили б? Як ви це робите ...?».

Отже, фасилітація – форма педагогічного впливу, де учень, так само як і вчитель, є саморегульовальною особистістю, і тому результат як педагогічної, так і навчальної діяльності залежить від обох суб'єктів. Фасилітативна діяльність має такі характеристики: спільне управління; отримання індивідуальних результатів (учень – навчальних, учитель – педагогічних); отримання спільних або розподілених результатів, наприклад, зміна ставлення один до одного на більш толерантне спілкування.

Учитель-фасилітатор має розв'язати такі завдання: допомогти учням стати самостійними й активними учасниками навчального процесу; створити умови для розуміння власної позиції і позиції інших; спостерігати за процесом засвоєння матеріалу, помічати в ньому моменти напруг і проривів; аналізувати якість отриманих результатів. Використання фасилітованої технології в навчально-виховному процесі загальноосвітнього закладу сприяє розвитку толерантного, критичного й творчого мислення учнів.

Навчитися фасилітувати найлегше, спостерігаючи за фасилітатором, коли він показує, як це слід робити. Недостатньо тільки читати про фасилітацію, необхідно побувати у фасилітативному середовищі і, нарешті, спробувати створити його самостійно. Тому в Луганському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти в міжкурсовий період реалізується в межах проектів професійного розвитку проект за проблемою: «Фасилітована технологія: теорія та практика». Заняття відбуваються у формі педагогічного тренінгу.

Тема впровадження фасилітованої технології не вичерпана в межах цієї статті й потребує подальшого дослідження.

Література

1. Масол Л. Образ – слово – думка: полікультурний діалог в освітньому просторі / Л. Масол // Мистецтво та освіта. – 1999. – № 4. – С. 38–45. **2. Учимся фасилітувати:** [метод. посіб. для учит., студ. пед. спец., препод.] / Лушин П. В., Ржевская З. А., Данникова Е. Г., Колтко Н. А., Миненко О. А. – Кировоград, 2003. – 52 с. **3. Формування образного мислення:** [наук.-метод. видання] / за ред. Л. Масол, В. Рагозіної, М. Скирди. – Нью-Йорк; К., 2001. – 78 с. **4. Шахматова С. И.** Педагогическая фасилитация: особенности формирования и развития [Электронный ресурс] / С. И. Шахматова // Профессиональное образование / Приложение «Новые педагогические исследования». – 2006. – № 3 – М.: ИСОМ, 2006. – С. 118–120. – Режим доступа: <http://www.rsvpu.ru/filedirectory/4072/pedagogicheskaya-fasilitaciya.pdf>